

Tevan Andor – Emlékek tükrében a Tevan-könyvek sorozatokról

NYOMDÁSZATTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK

Szerkeszti: Gécs Béla

A békéscsabai nyomdászat 145 éves történetében kiemelkedő a negyvenhat esztendő dícsőséges Tevan-korszak. Amely köszönhető Tevan Andornak, akire születése 130. évfordulója alkalmából, mint a csabai könyvkiadás atyjára emlékezünk, aki országos sikerével új utat tört a magyar könyvművészetben.

Megemlékezésünk Tevan Andor életművének önéletrajzi vallomásából idézve emel ki részleteket – a célratorró, lázas indulás hevétől, a küzdelmes alkotói évtizedeken át a kivívott hírnévig.

Békéscsabán már két nyomda működött, amikor 1903 tavaszán Tevan Adolf kereskedő megnyitotta könyvkereskedését és nyomdáját a Vasút utcai, városi színház melletti bérház földszintjén. Az üzlethelyiség hátsó fertályán egy lábbal taposó Liberty rendszerű kis gépen egy szakember dolgozott. Az alapító legidősebb fia, Tevan Andor (1889–1955), akinek figyelmét gyermekkorától az üzlet csodálatos gépe kötötte le. Ezt látván az apa 1907-ben a bécsi nyomdai szakiskolába küldte kitanulni a nyomdászat mesterségét. Az ifjú Bécsben a legtöbb szabad idejét könyvkereskedők kirkatai előtt és az egyetemi könyvtárban töltötte. Könyvnyomatói és kiadói terve ott fogalmazódott meg, melyben a magyar irodalom bibliofil kötetek megjelentetése a kitűzött cél.

Visszatérte után, 1910-ben átvette apjától a nyomda vezetését. Külföldi betűöntődeből két modern művészi betűcsaládot, új gyorsajtot, benzinmotorral hajtott Typograph szedőgépet vásárolt részletre.

„Azzal, hogy megvettem az új betűket, még nem volt hajlandó senki tudomást venni a nyomda létezéséről. Így hát egy környékbeli írónőnek, Dapsy Gizellának A szívem című verseskötetét készítettem el” – emlékezett első verseskötet-kiadásáról Tevan Andor.

A verseskötet megjelenése után néhány hónap múlva Dapsy Gizellát feleségül vette az akkori

magyar irodalmi, művészi világ egyik érdekes és kalandos múltú különce: Rozsnyay Kálmán (1871–1948). Volt rajziskolai növendék, színész, író, fordító, könyvillusztrátor, lapszerkesztő, szépirodalmi és művészeti cikkek írója.

„Rozsnyay Kálmánnal való megismerkedésem a nyomda művészi irányvonalának kifejlődésében – most 40 év távlatából megállapítva – döntő jelentőségű lett. Ő volt az, akitől az itthoni környezetben a legelső impulzust nyertem, és akinek széles körű ismeretsége révén írók és művészek társaságába kerültem. Feledhetetlen marad számomra az a pillanat, amikor levélbeli meghívásra először léptem át Rozsnyayék küszöbét. Régi falusi udvarház, boltíves folyosókkal és vastag falakkal. Alacsony, egyszárnyú kis ajtón a szobába jutva, csodálatos kép tárul elém: ellenétes éppen a falusi házacská igénytelenségével. Fehér-fekete kockás falak, csillogó vitrinek és könyvszekrények, roskadásig tele műtárgyakkal

és művészi kötésű könyvekkel. A falakon mesteri képkalkotások, szerteszéjjel szobrok és vázák. Külön tárlók a nemes porcelánok és a velencei üvegipar csodálatos alkotásai számára. Olyan, mintha tökéletes szakértelemmel berendezett múzeumban lennének. E varázslatos millióben egy szikár, magas, markáns arcú 38–40 év körüli férfi mosolyogva siet elém s én a húszéves ifjú néhány baráti szóváltás után rajongó tisztelettel és bámulattal veszek tudomást arról, hogy egy elhagyott kis faluban, Szeghalmon, milyen ismerettségre tettem szert.

Rozsnyay kifogyhatatlan és csodálatosabbnál csodálatosabb elbeszéléseiből mennyi volt a való és mennyi a fantázia, azt nehéz kihámozni.”

Barátságuk kezdete két könyv kiadását eredményezte: Wilde: Vera (Rozsnyay fordítása) és a Jegyzetek Oscar Wilde-ről. Mindkettő újszerű kiállítása és tipográfiája nagy feltűnést keltett a pesti sajtóban. Ezzel az első könyvkiadói próbálkozással 1911-ben tűnt fel először a pesti sajtóban a Tevan név.

Tevan Andor ettől fogva gyakori vendég volt a Rozsnyay házban, és sok érdekes emberrel találkozott náluk. Itt ismerkedett meg Franyó Zoltán aradi újságíróval.

„Franyó érdekes és nem mindennapi tehetség volt. Temperamentumának féktelen lobogása gyakran a beléje helyezett bizalom rovására is ment azon, hogy minden anyagi alap nélkül Aradon egy irodalmi lapot indított és azt ná-

lam nyomatta. A lap nagyon szép kiállításban jelent meg, de csak az első száma látott napvilágot, mert Franyó időközben Budapestre tette át a székhelyét, s a nyomtatási költségeket elfelejtette kifizetni.

Amikor aztán egy fél évre rá Budapesten a New York Kávéházban véletlenül találkoztam vele, nem jött zavarba. Kedves bonhómiával jelentette ki, hogy adósságát, ha nem is pénzben, de más módon busásan le fogja kvittelni. Bemutatja nekem az akkor virágjában lévő magyar irodalmi élet minden jelentős nagyságát.

Ezt az ígéretet nyomban be is váltotta. Még akkor este körülvezetett a New York híres karzatán. Ott ismerkedtem meg akkor a fiatalokkal. Ott indult el Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Somlyó Zoltán, Révész Andor, Keleti Arthur, Nagy Lajos írókkal a később oly termékeny és jelentőssé fejlődő barátságom.”

Később este átmentek a másik irodalmi tanyára, a Kör kávéházba, ahol ismeretseget kötött: Major Henrik, Vértes Marcel, Korda Sándor, Németh Andor, Aranyossy Pál grafikusok és más művészekkel.

Tevan erre az éjszakára úgy emlékszik vissza, amely este 10 órakor kezdődött és reggel 8 órakor a Simplon kávéházban fejeződött be. „Mert végzetes volt, mert ezen az éjszakán jegyeztem el magam végképpen az irodalommal” – írta.

Néhány író barátságáról így emlékezett meg: Kosztolányi Dezsővel az emlékezetes első kézfogás a New Yorkban már kiváltotta mindkettőjükből azt a rokonérzést, amely évtizedes összeköttetésük alatt jellemezte barátságukat. Többször járt a lakásán is a József körúton. Hosszasan beszélgettek a könyvekről, azután úgy távozott Kosztolányitól, hogy a Mágia verseskötetének kéziratait vitte haza magával. Ez volt Kosztolányitól az első kötete, melyet az évek során követte a Szegény kisgyermek panaszai, a Mák, a Kenyér és a bor és sok prózai munkájának és fordításainak kiadása.

Karinthy Frigyesse is bensőséges volt a barátságuk. Ő nyugtalan, csapongó lélek – Tevan Andor úgy látta, olyan, aki képtelen volt beilleszkedni a hétköznapi keretek közé. Karinthy Együgyű Lexikon kéziratát s barátságuk folyamán írások írókról, Holnap reggel, Drámák ecetben és olajban című művek és más értékes írásait, fordításait jelentette meg a Tevan kiadó. Tevan Andornak az írókkal és művészekkel megkezdett kapcsolata állandóan bővült. Szombatonként es-

te 10 órakor már a New York Kávéházban volt, ahol íróbarátai már várták. Ott átadták ötleteiket. Mindezeknek csupán egyetlen gyenge pontja volt, a pénz nem állott rendelkezésre. Apja, Tevan Adolf tőkéje a nyomdában volt. Olyan kiadványokról is kellett gondoskodni, melyből gyorsan visszontláthatták a pénzt.

„Könyvkiadói pályám legelején Major Henrikkel kerültem bizalmas viszonyba, ő és Kürthy György együttesen a Komédiások cím alatt karikatúrákat rajzoltak az akkori Budapest minden neves színészéről. Harsányi Zsolt írt e karikatúrákhoz humoros rigmusokat. A gyűjtemény kiadását nekem ajánlották fel, és nyomban vállalkoztam arra. Ez a könyv volt az első nagy siker kezdő pályámon.”

A Tevan-nyomda később Major Henrik Panoptikum címmel írók és újságírók karikatúráit, Kosztolányi előszavával adta ki, és még nagyobb sikere volt, mint az elsőnek. A harmadik nagy siker: Lovászy Károly Ugar cím alatt a Nyugat folyóiratról készített szellemes persziflázst. A füzet kiadása a könyvpiacra olyan sikeres volt, hogy nem győzték a kiadások hosszú, vég nélküli sorozatát nyomtatni. Ez tette lehetővé, hogy Tevan Andor a könyvkiadást a megkezdett úton folytathassa. Erről Tevan kissé szomorúan írt megemlékezésében:

„Az akkori közvélemény nagyon nehéz szívvel akart beletörődni abba, hogy egy vidéki kisvárosból igazi irodalmat művészi köntösben szolgáljanak fel számára. Hogyan lehetett vajon elképzelni azt, hogy eleddig csak a kolbászárról híres, de lekicsinylő »vidéki« szónak minden posztulátumát kimerítő Békéscsabát egy ilyen furcsán hangzó Tevan névvel irodalmi rangadóknak elismerjenek.”

És a Tevan név, Békéscsabával karöltve, napról napra tért hódított. A nyomda még mindig törpe volt, de már kiemelkedett az ismeretlenség ködéből.

1912-ben a Tevan-nyomdának három nyomógépe volt, három kézzesedő, egy gépmester és két berakólány volt a személyzete. Tevan Andor úgy a gépnél, mint a szedőszekrényénél is dolgozott, de még a szétküldendő csomagokat is maga csomagolta.

A Pesti Napló írta 1912. február 22-én:

Tevan Adolf

„A Nyugat volt az első, amely a könyv tipográfiai reformját sürgette és utána a Tevan cég volt, amely minden egyes kiadványában a lehető legdisztingváltabb ízléssel megvalósította. Tanulhatnának tőle a fővárosi kiadók!”

Ugyanezen időben érkezett le-
vél Tevan Andor címére. Ranschburg Viktor, az Athenaeum teljhatalmú igazgatója írta a levelet, s közölte, kéri, hogy látogassa meg. Írja, egy ilyen talentes fiatalnak nála volna a helye, ahol tehetsége szabadon szárnyalhat.

„Megdobbant a szívem, amikor ezt a levelet végigolvastam. Engem, a 22 éves kis vidéki gyereket ennyire komolyan számon tart egy ilyen nagyhatalom, mint az Athenaeum? Nagyon nagy volt számomra a csábítás. Szabad-e vajon egy percig is gondolkoznom, hogy mit tegyek? Az ország legnagyobb könyvkiadó vállalata és nyomdája hív, hogy menjek hozzájuk! Egy vállalat, ahol számomra valóban nincs lehetetlenség, ahol tehetségemet, tudásomat és ambíciómát minden téren kiélhetem! Megmutattam apámnak a levelet. Büszke volt a fiára, de szomorúan állapította meg, hogy nagyon a levél hatása alá kerültem. Bár az egész vagyontörpébe beleöltte fia kedvtelésébe, mégis csak kijelentette, hogy kecsgegető fényes jövőm érdekében nincs kifogása, ha itthagynom a vállalatot, csupán arra kért, hogy ez esetben az eddig befektetett tőkét igyekezzem felszabadítani.”

Tevan Andor felkereste a mindenható igazgatót, aki megismételte a levélben leírtakat. Nem válaszolt sem igent, sem nemet. Elköszönt, és visszatért Csabára. Többen, Kosztolányi és Karinthy is lebeszéltek Pestre távozásáról. Tevan Andor nem hagyta el a Tevan-nyomdát, folytatta nyomdájában a munkáját. Franyó Zoltán továbbra is toborozta az írókat kéziratért. Az induló Tevan-könyvtár számára Ady Endrét is meg kellett nyerniük. Órák hosszat keresték, míg végül a Magyar Világ kávéházban találták meg, magányosan üldögélve konyakot ivogatott.

„Franyó bemutatott Adynak s én elfogódottan ültem le vele szemben. Adyt nagyon jó kedvében találtuk, és miközben konyakkal kínált, bizonyos fokú kedves fölényességgel adott fel kérdéseket, s hosszan el kellett mesélnem neki, hogyan jutott eszembe Békéscsabán könyvet kiadni. A legjobb-

ban az lepte meg (az ő szavait idézem), hogy a Tevan ilyen tejeles szájú kis könyvek, holott ő az eddigi könyveimről ítélve, abban a hiszomban volt, hogy valami derékig érő nagy szakállú, komoly bácsi a Kosztolányi-versek kiadója. Tetszett neki a Tevan-könyvtár eszméje, és hajlandó volt kéziratot is adni. És verseket is kértem tőle, de minden verse akkoriban a Nyugat számára volt lekötve, így hát novellákban állapodtunk meg. Íme, ez a Tevan-könyvtárban megjelent Musketás tanár úr novellás kötetnek rövid története, valamint Adyval történt eme egyetlen találkozásomnak is, amelyre mindmáig mint életem egyik legnagyobb élményére gondolok vissza.”

1912 szeptemberében elindult útjára a friss szellemű, modern, erősen progresszív irányú olcsó kis füzetes vállalkozás, a Tevan-könyvtár, melyet a sajtó is szimpátiával fogadott. Erről írt a Világ című napilap 1913. március 9. száma:

„Tevan Andor könyvkiadó Békéscsabán. Olyan kiadó, aki nálunk egészen ritka típusú. Sokat járt külföldön, van ízlése és szakműveltsége, amellet nagyon szereti és érti a portékáját, amellyel kereskedik: az irodalmat. Tevan Andor vidékre ment könyvkultúrát csinálni. A vidéki jelzet már nem árt neki, mert a rövid fennállás után immár a Tevan név márkát jelent. Tevan Andor friss, ízléses, érdekes magyar könyveket ad a közönség kezébe. Tizenhárom sárga-piros füzet hever előttünk, a közelmúltban indult Tevan-könyvtár füzetei. A magyar irodalmat néhány igen talentumos író prezentálja: Ady Endre, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Bán Ferenc, Nagy Lajos, Csáth Géza stb. ...”

Az induló Tevan-könyvtár borítóróját Tevan Andor készítette, szerkesztője, lektora is ő volt a sorozatnak. A program összeállítását elindulásakor Franyó Zoltán, Révész Andor, Aranyossy Pál készítették. A sorozat első kötete Forel Ágost: Korunk kultúrtörökvései című műve volt, amely a később eljövendő sorozatnak mintegy irányt szabott és programot nyújtott.

1916-ban megjelent Krúdy Gyula: Aranykéz utcai szép napok című novelláskötet Major Henrik fametszeteivel. Sajtó alatt volt Kármán József: Fanni hagyományai, Fazekas Mihály: Lúdas Matyi című művei. A Tevan-könyvtár sorozatban 1923-ig megjelent 213 szám.

Az 1913 végén indított Tevan-Amatőr sorozat könyvei leginkább tükrözik Tevan Andor könyvművészeti és kiadói elgondolásait. Ez a 14 kötetből álló gyűjtemény hozta meg a Tevan-nyomda

számára a hazai és nemzetközi elismerést. Tevan kiadói tevékenységének minden tekintetben a legsikerültebbek az eredeti fametszetekről nyomtatott, illusztrációkkal komponált, mives tipográfiai megoldású művek.

A Tevan-nyomda 1920-ra kinőtte üzemét, és a Baross út 9. szám alatti felújított épületbe tette át székhelyét. Az itteni műhelyben azonban a könyvkiadói tevékenysége lecsökkent.

Életrajzában írja Tevan Andor: „Az 1920-as esztendő reakciós korszellemé lehetetlenné tette számomra, hogy az eddigi progresszív irányban folytassam könyvkiadói működésemet. A Horthy-hadsereg bevonulásával letartóztattak, és házkutatást tartottak nyomdámban. Ezt követően éveken át olyan hírben állt a nyomda, mint ahol föld alatti üzelmek folynak...”

A nyomda áttért a merkantil, majd csomagolóanyag, főképpen a gyógyszeripari célú feltkarton nyomtatására. Kiváló szakmai gárdája leküzdötte az átállás nehézségeit, és ezen a területen is egyedülálló sikereket ért el.

A Tevan-nyomda indulásának 40. évfordulójára, 1943-ban, a háború alatt karácsonyra kiadta a Tevan-Amatőr sorozat 13. köteteként a Heltai Gáspár-féle Esopus, régi olasz fametszetekkel, Keleti Arthur átírásában. A könyv hatalmas sikeréről írta az egyik korabeli kritika: „...a szépség jegyében fogant e könyv, a nagyigényű Tevan-nyomdának a mesterség szeretetéből való ez a könyve – könyvkiadásunk igazi dicsőségére.”

Tevan Andort 1944-ben egy Bécs környéki lágerbe munkaszolgálatosként deportálták, a háború végén került haza. Még egyszer feléledt benne a könyvcsinálás heve, és a Tevan-nyomda utolsó kiadványaként 1948-ban megjelentette Anatole France: Nyársforgató Jakab meséi című könyvét. Fordította Keleti Arthur, Hincz Gyula 120 színezett kontúrrajzával, amit maga Tevan Andor véselt és csiszolt olomba. Ez is, akárcsak az Esopus, elnyerte az Év legszebb könyve díjat, Tevan pedig az akkori kultuszminisztertől a Pro Arte művészeti érdemdíjat kapta meg. E két kötet sikere megkoronázta a Tevan-könyv sorozatokat és immáron az örök dicsőséget alkotó művészeknek, Tevan Andornak.

Tevan Andor a magyar könyvművészet legnemesebb hagyományainak folytatója volt, életműve, munkája immár maga is haladó hagyományként marad az utókorra. Békéscsabán induló nyomdája helyén emléktábla, utca viseli nevét. A nyomdászváros őrzi az emléket.